

Адвокатська етика під час воєнного стану: реалізація захисту прав і свобод людини

*Лаєривський Вадим Вадимович*¹, *Ель Гуессаб Карім*²,
*Білокопитова Ніна Іванівна*³

Опубліковано	Секція	УДК
24.11.2024	Право	172: 34.07

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14212073>

Анотація. У статті досліджуються питання адвокатської етики під час воєнного стану та проблеми реалізації прав людини в Україні в умовах війни з РФ, яка спричинила серйозні, масові порушення прав людини. У статті констатується, що інститут адвокатури є одним із найважливіших інститутів захисту прав і свобод людини, також адвокатура виконує функцію держави, не будучи державним органом; Наголошується, що авторитетність адвоката має визначатися не тільки професіоналізмом, але й моральними якостями. Аналізуються питання щодо прав людини, які можуть та не можуть бути порушені чи обмежені під час війни. Резюмується, що у сучасних судах не встановлюється істина, а встановлюється доведеність чи недоведеність вини.

Метою даної статті було дослідження тенденції розвитку діяльності інституту адвокатури, визначення ролі адвокатської етики у захисті прав людини, проблеми прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану. За методологічну основу дослідження взято загальнонаукові принципи: термінологічний, пізнавальний; метод аналізу, синтезу зовнішніх умов існування та функціонування інституту адвокатури та інші підходи до осмислення реалізації прав та свобод людини.

Ключові слова: збройний конфлікт, комендантська година, права людини, міжнародне гуманітарне право, професійна етика, інститут адвокатури.

Lawyer's ethics during martial law: implementation of protection of human rights and freedoms

Annotation. The article examines the issues of lawyer ethics during martial law and the problems of human rights implementation in Ukraine in the conditions of the war with the Russian Federation, which caused serious, massive violations of human rights. The article states that the institution of advocacy is one of the most important institutions for the protection of human rights and freedoms, as well as the advocacy performs the function of the state, without

¹ аспірант, кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізького національного університету ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6070-5948>

² к.філос.н., доцент, кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізького національного університету ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3555-1235>

³ к.філос.н., докторантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізького національного університету ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7260-0705>

being a state body; It is emphasized that the authority of a lawyer should be determined not only by professionalism, but also by moral qualities. Was analyzed issues of human rights that may and may not be violated or limited during war. It was summarized that in modern courts the truth is not established, but the proven or unproven guilt is established.

The purpose of this article was to study the trend of the development of the activity of the advocacy institute, to determine the role of advocacy ethics in the protection of human rights, the problem of the rights and freedoms of a person and a citizen during martial law. As the methodological basis was taken general scientific principles of the research: terminological, cognitive; method of analysis, synthesis of external conditions of existence and functioning of the advocacy institute and other approaches to understanding the realization of human rights and freedoms.

Keywords: armed conflict, curfew, human rights, international humanitarian law, professional ethics, institute of advocacy.

Вступ

В теперішніх умовах в Україні з моменту масштабної збройної агресії та введення воєнного стану змінились не тільки діяльність такого важливого інституту як адвокатура, але й відношення та риторика щодо адвокатської етики. Проблематика захисту прав людини є надзвичайно актуальною і потребує вдосконалення. Під час війни питання щодо захисту прав та інтересів громадян гостро постає перед державою, а особливо перед адвокатами. Багато громадян нашої країни залишили свої помешкання, робочі місця, рідне оточення, при цьому виникає безліч правових питань, наприклад, в якому порядку отримати соціальні виплати, що робити при втраті документів, як компенсується втрачене майно, як бути із трудовими гарантіями тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідженням питання прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану викликає значний науковий інтерес спільноти. Зокрема таких науковців як А. С. Журавльова, М. Д. Комаровського, М. В. Трунова [1], які досліджували актуальні питання обмеження прав людини під час воєнного періоду. Інший дослідник, Х.М. Маркович [2] зосереджував увагу на правах і свободах людини в умовах воєнного стану. В свою чергу Р.І. Мельник та Т.П. Чубко [3] досліджували питання обмеження прав і свобод людини в умовах спеціального правового режиму.

Правовому регулюванню в межах діяльності адвокатури України присвячені праці таких вчених: М. Р. Аракеяна, Н. М. Бакаянної, С. С. Бандурка, Т. В. Варфоломеевої, Т. Б. Вільчика, М. В. Завального, С. С. Калинюка, О. Л. Литвина, В. В. Поліщук, І. Я. Семенюка, О. Г. Яновської та інших. Проте на сьогодні існує наукова і практична доцільність у проведенні досліджень стосовно діяльності адвокатури в умовах воєнного стану та вироблення рекомендацій, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина в Україні [4]

Метою даної статті є дослідити тенденції розвитку діяльності інституту адвокатури, визначення ролі адвокатської етики у захисті прав людини, проблеми прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану, як у теоретичному так і у практичному застосуванні.

Завдання статті проаналізувати науково-теоретичну базу щодо діяльності інституту адвокатури, розкрити деякі особливості здійснення адвокатської діяльності в умовах війни, проаналізувати стан прав, свобод і законних інтересів громадян.

Результати

При змістовному наповненні категорії прав людини в концептуальному відношенні, слід врахувати положення, вироблені соціальними та гуманітарними науками. Права людини - це можливості самостійно діяти, домагатися від інших

відповідних дій, отримувати і мати деякі соціальні блага, покладаючись в основному на свої зусилля, використовуючи свою свободу, виконуючи свої обов'язки. Принципи та норми прав людини регулюють суспільні відносини на засадах поваги до гідності особистості та закріплюються законом. Свобода, що підпорядкована закону, стає правом. З одного боку, права людини, що закріплені у суспільстві та представляють суспільство, протистоять індивіду як щось «зовнішнє», як «анти Я». Це дає підстави говорити про онтологію прав людини. З іншого боку, зрозуміло, права людини певною мірою є продукт свідомої діяльності, тобто «різних Я».

Діалектична методологія використовує як основний аналітичний засіб принцип протиріччя. Тобто права людини як елемент правової реальності з необхідним та достатнім ступенем повноти можуть бути описані в термінах протиріч, конфліктів, колізій. Суперечності подібного роду виникають, зокрема, між свободою особистості та обмеженнями свободи, мірою соціальної та правової рівності та мірою нерівності, принципами індивідуальності та колективності у побудові правопорядку та ін.

Філософія прав людини, як і філософія права, в принципі може розвиватися на основі практично будь-якої філософської школи – від платонізму та аристотелізму до позитивізму та екзистенціалізму. Тобто цей філософський конструкт характеризується методологічним плюралізмом і різниться у своїх трактуваннях методами філософського обґрунтування та вирішення предметних проблем.

Філософія права, досліджуючи правову реальність як складну систему правових феноменів, надає філософії прав людини масу можливостей та варіантів для їх реалізації. У свою чергу, філософія прав людини виступає для філософії права своєрідним критерієм, що дозволяє зробити «людиномірну орієнтацію» філософсько-правових досліджень, наповнити їх відповідним світоглядним змістом.

За допомогою методологічної функції філософії прав людини її знання не стільки про сенс права, скільки про людину, яка існує за допомогою права та за допомогою прав, задають юридичним наукам напрями у вивченні конкретних правових форм, розкривають і формують найбільш загальні поняття, принципи, закономірності пізнання правової реальності, що передбачають подальшу розробку каталогу конкретних правами людини.

В умовах воєнного стану, діяльність адвокатури відіграє важливу роль у захисті прав та свобод людей. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики, як одного з основних професійних обов'язків адвоката. Правила адвокатської етики мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури у сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, ухвалених у міжнародному адвокатському співтоваристві [6].

Необхідність етики адвоката зумовлена низкою суттєвих причин. По-перше, адвокатура є одним із найважливіших інститутів захисту прав і свобод людини та громадянина, гарантованих конституціями більшості сучасних держав. По-друге, адвокатура виконує цю функцію держави, не будучи державним органом. По-третє, авторитет адвокатів визначається не тільки їхнім професіоналізмом і корпоративними традиціями, а й моральними якостями служителів Феміди. По-четверте, далеко не всі правила службової поведінки адвоката (позаслужбового спілкування і поготів) відображені в законі. На допомогу праву, як завжди, приходять мораль, яка пронизує всі сфери людської діяльності та супроводжує його все життя, оскільки немає таких ситуацій, коли б людина не піддавалася моральному оцінюванню оточення, і немає такого становища, коли б вона сама морально не оцінювала інших людей [5].

Першим принципом адвокатської етики є незалежність і свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності. Він передбачає неутручання та відсутність будь-якого впливу на адвоката під час виконання його обов'язків. Це стосується політичних

партій, державних органів, інших адвокатів і навіть власного інтересу. Таким чином покладається і обов'язок протистояти такому впливу з боку адвоката.

Другий принцип – дотримання законності. Це передусім дотримання принципів верховенства права та законності. Адвокат у своїй діяльності має дотримуватися законодавства України. Третім принципом виступає пріоритет інтересів клієнта. Інтереси клієнта є пріоритетними перед інтересами його адвоката. Четвертим є неприпустимість конфлікту інтересів, що полягає в неможливості суперечностей між особистим інтересом адвоката та його професійними обов'язками. Клієнти мають надавати письмову згоду адвокату на використання інформації або ж їх представництва, у разі наявності конфлікту інтересів [5].

Наступним принципом є конфіденційність, що тісно пов'язана з адвокатською таємницею. Діяльність адвоката без дотримання цього стає неможливою та фактично незаконною. Шостим є принцип компетентності та добросовісності, що означає передусім високий рівень підготовки та сумлінне виконання своїх обов'язків [5].

Військові дії зумовили спрощення процедури отримання ордеру адвоката. До Положення про ордер адвоката на надання правничої допомоги для того, щоб спростити оформлення необхідних документів для адвокатської діяльності під час дії воєнного стану, були внесені зміни Радою адвокатів України. Тепер дозволяється видача адвокатським бюро/адвокатським об'єднанням ордеру без скріплення його печаткою юридичної особи та без підпису керівника адвокатського об'єднання, адвокатського бюро. Правовідносини між адвокатом, який надає правничу (правову) допомогу на підставі цього ордеру та адвокатським об'єднанням, адвокатським бюро врегульовуються внутрішніми документами цих організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності.

Під час воєнного часу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю видаватимуться Радою адвокатів України. До такого свідоцтва регіональні ради мають надати кожному адвокату рішення Ради адвокатів регіону з мокрою печаткою щодо видачі такого документа. Це буде своєрідною гарантією оригінальності свідоцтв, виданих під час військових дій в Україні, зазначила Рада адвокатів України [7]. Після закінчення воєнного стану такі свідоцтва мають бути замінені. Таке ж рішення стосується видачі посвідчень адвоката.

Доцільно також зазначити, що Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України було запроваджено нові безкоштовні курси з міжнародного гуманітарного і міграційного права, які надали допомогу адвокатам засвоїти актуальні знання і практичні навички саме за обставин воєнного стану.

Відшкодування збитків, що пов'язаної із знищенням або пошкодженням майна у зв'язку з воєнними діями є актуальним питанням, вирішення якого забезпечить комплексний та справедливий підхід до захисту майнових прав фізичних та юридичних осіб. Відповідно до ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» «пред'явлення позову до іноземної держави, можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України» [8]. У вказаному законі визначено поняття судового імунітету. Відповідно до ст. 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, визначено поняття імунітету, держава не може використовувати юрисдикційний імунітет перед судом іншої держави, якщо розглядається справа судом про відшкодування шкоди завданої майну, в результаті ймовірних дій даної держави [9]. Така ж норма міститься і у ст. 11 Європейської конвенції про імунітет держав, прийнятою Радою Європи 16 травня 1972 р. [10]. На даний час ні Україна, ні рф не ратифікували вказані Конвенції.

Порядок відшкодування шкоди, подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене майно, визначення порядку роботи Комісії з розгляду питань

щодо надання компенсації та створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, спричинених військовою агресією РФ, передбачені Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 та Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 473. Вказані нормативні акти визначають перелік майна, за яке передбачена виплата компенсації; коло осіб, які мають право на отримання компенсації; визначена черговість здійснення виплати компенсації; перелік документів, необхідних для отримання компенсації; повноваження органу, який здійснюватиме розгляд питань щодо надання компенсації та інші питання.

З урахуванням положень вищевказаних законів та нормативних актів, судами ухвалюються рішення про встановлення факту, що має юридичне значення, а саме вимушеного переселення з окупованої території. Метою встановлення зазначеного факту вимушеного переселення є відшкодування збитків. Встановлення юридичного факту безпосередньо породжує юридичні наслідки від встановлення факту яких залежить виникнення особистих прав громадянина.

Важливу роль в допомозі адвокатам в умовах війни відіграє і діяльність Опікунської Ради, яка була утворена Національною асоціацією адвокатів України. Дана Рада була утворена майже відразу після початку збройної агресії з боку Росії, а саме 3 березня 2022 року, з метою розподілу благодійної допомоги адвокатам та їх сім'ям, що постраждали внаслідок воєнних дій [11].

У межах налагодження співпраці з громадськими організаціями в умовах воєнного стану регіональні об'єднання адвокатури ряду областей України підписали меморандуми про співпрацю та взаємодію з виконання низки організаційних питань з надання правової допомоги громадським організаціям та населенню, зокрема, такі меморандуми укладені в Чернівецькій, Харківській, Київській та інших областях. Надання правової допомоги переміщеним особам внаслідок агресії Росії проти України, зокрема у формі юридичних консультацій, складання правових документів непроцесуального характеру (різні запити, заяви, скарги до органів місцевого самоврядування, різних державних установ, організацій) в Одеській, Черкаській, Львівській, Харківській та в інших областях здійснюється на безоплатній основі із залученням місцевих адвокатів [12].

Великий досвід співпраці адвокатури накопичився у взаємодії з міжнародною правозахисною організацією «Ла-Страда». Громадська правозахисна організація «Ла-Страда» працює для забезпечення гендерної рівності, запобігання домашньому насильству, протидії торгівлі людьми, забезпечення прав дітей, протидії рабській праці, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави. Під егідою «Ла-Страда» працює цілодобово Національна «гаряча» лінія, яка дає можливість для безпосередніх контактів з жінками, дітьми, чоловіками, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, а також з тими жінками, які збираються їхати в пошуках заробітку або на навчання за кордон. [12].

Військовослужбовці і адвокати є захисниками. Перші боронять суверенітет та незалежність держави, другі - *права, свободи і законні інтереси громадян*. Але військова служба за законом є несумісною з діяльністю адвоката. Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановив несумісною з діяльністю адвоката військову або альтернативну (невійськову) службу. Безспірно, їх поєднання є неможливим як для адвокатів так і для військових. У разі виникнення таких обставин несумісності (наприклад, вступ адвоката на службу до Збройних Сил України), адвокат у триденний

строк зобов'язаний подати до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності [13].

У суспільстві, яке як найважливішу соціальну цінність сприймає людину, її внутрішню свободу та права як прояв цієї свободи, формується імперативне послання до держави та її інституцій щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Це послання поступово трансформується в обов'язок держави і передбачає створення та реалізацію ефективно діючих механізмів правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів та посадових осіб, а також відновлення порушених прав і свобод. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини та громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі державних і правоохоронних органів (зокрема поліції). Але уже тепер зрозуміло, що він

повинен поєднувати у собі площину забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян, правопорядку та площину захисту цих прав від порушень. Разом із тим, не можна залишити поза увагою і той факт, що в Україні на сьогодні дуже обмежене коло засобів захисту прав людини, хоча для сучасної правової держави, якою позиціонує себе Україна, таких виправдань не може існувати в принципі. А тому під час розв'язання державою будь-яких соціальних проблем, справ, питань саме людині, її існуванню й розвитку повинен надаватися абсолютний, беззаперечний пріоритет. Права людини залишаються тим абсолютним, універсальним кордоном, переступати через який не може ніхто [14].

Дослідження різномірних аспектів прав і свобод людини – завдання не з простих. Протагоровська сентенція “людина – мірило всіх речей” в поетапному історичному розвитку знайшла сучасне звучання – “людський вимір”, так учасники НБСЕ (ОБСЕ) назвали комплекс запитань у сфері взаємовідносин, пов'язаних з правами людини. Таким чином, визнання людини “мірилом” пов'язане з виявленням системоутворюючих ланок, які забезпечують механізм захисту цього статусу. Комплексне вирішення поставленого завдання, на наш погляд, пов'язано з розглядом конституційної системи захисту прав і свобод людини. Незважаючи на те, що адвокатура не належить до системи органів державної влади та місцевого самоврядування, завдання, покладені на неї, мають державне значення та відображають публічний інтерес суспільства. Суспільство, і навіть держава, на сторожі законних інтересів яких стоїть адвокатура й адвокати, які захищають громадян від порушення їх конституційних прав чиновниками, гостро потребує інституту адвокатури, що підтверджено ходом історії [15].

У сучасних судах не встановлюється істина - у судах встановлюється доведеність чи недоведеність вини. Якщо говорити про техніку допиту, наприклад, з американського досвіду, то раптовість, послідовність, зіставлення, уточнення, є її необхідними елементами. Адвокат веде розмову близько 90% часу, тоді як допитуваний — лише 10%, відповідаючи однозначно «так» чи «ні». Таким чином ви уявно малюєте таку картину, яку хочете. До професійних обов'язків адвоката зокрема належить обов'язок дотримуватися Правил адвокатської етики. Порушення цих Правил є дисциплінарною провиною. Так, за порушення Правил виноситься попередження, але за систематичне або грубе одноразове порушення правил адвокатської етики застосовується інший захід – зупинення права займатися адвокатською діяльністю, а систематичне або грубе одноразове порушення правил адвокатської етики, яке підриває авторитет адвокатури України, карається позбавленням права займатися адвокатською діяльністю.

Безумовно, однією з правових підстав обмеження реалізації прав людини є введення в країні воєнного стану. Так, ст. 64 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод з вказівкою строку дії цих

обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [16].

Зважаючи на те, що наша держава у своїй новітній історії ще не стикалася з такими викликами, які диктує сьогодення, прямої відповідальності за порушення комендантської години в українському законодавстві не передбачено. Звичайно, зараз готуються зміни. Зокрема, до Кодексу України про адміністративні правопорушення пропонується внести статтю 210 «Порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану». Нею буде передбачено накладення штрафу на порушників комендантської години у розмірі від 510 до 850 грн. Якщо ж порушення буде вчинено особою, що протягом року притягалася до відповідальності за вказане правопорушення, штраф складатиме від 1700 до 3400 грн [18].

В сучасній Україні запровадження комендантської години обмежує перебування людей у визначений час на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень... На жаль за порушення комендантської години не передбаченої відповідальності. Залежно від випадку чоловікам, як «покарання» вручають повістки або доставляють до відділення поліції для встановлення особи або взагалі просто відпускають. Видається, що покарання у формі вручення повісток не є правильним [16]. Правові обмеження «повідомляють» про зменшення обсягу можливостей, свободи, а отже, і прав громадянина. Будь-яке обмеження прав людини має переслідувати легітимну мету. Цілями обмежень права і свободи можуть бути: забезпечення загального блага, нормального розвитку та функціонування соціальної системи та її структури, а також цілями, що встановлені Загальною декларацією прав людини 1948 р. тощо.

Насильницьке переміщення – це ще одне порушення прав людини, що пов'язане зі збройними конфліктами. Жінки, діти, люди похилого віку несуть на собі весь тягар та жахіття збройних конфліктів. Безсумнівно, насильницьке переміщення населення, що відбувається в ході збройного конфлікту, позбавляє велику кількість людей звичних умов життя, домівки, роботи, засобів виробництва, призводить до втрати власного бізнесу тощо. На відміну від міжнародних стандартів в області прав людини, котрі передбачають можливості відступу від деяких прав людини (напр., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що з метою захисту інтересів держави, національної безпеки, економічного добробуту, здоров'я та моралі суспільства, прав і свобод інших людей чи запобігання злочинам або заворушенням країни-учасниці можуть обмежувати права людини, проголошені Конвенцією), міжнародне гуманітарне право представляє собою певні мінімальні стандарти в області *прав людини відхід від яких є неприпустимим за жодних обставин* [17].

Від евакуації слід відрізняти депортацію та насильницьке переміщення населення – тобто насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або інших примусових дій, з району, в якому вони законно перебувають, без підстав, що допускаються міжнародним правом. Депортація – переміщення населення за межі рідної країни. Насильницьке переміщення – переміщення мешканців у межах їхньої країни на окуповані території.. "Згідно з міжнародним правом, людина повинна мати вибір, у який бік здійснювати евакуацію: на територію окупанта чи на контрольовану своєю державою територію. Важливим індикатором у цьому процесі є примус".. Під примусом у цьому випадку розуміється не лише фізичний вплив, а й погроза насильством, переслідування, затримання, психологічне пригнічення, зловживання владою і зумисне створення середовища небезпеки [19].

Висновки

Для кожного етапу суспільного розвитку характерним є своє уявлення про права людини, його обов'язки, а також наявність своєї юридичної концепції людини як суб'єкта права та відповідні уявлення про свободу та несвободу.

Прийняті міжнародні декларації свідчать про те, що концепція прав людини в сучасному світі справді підтверджує тенденцію до універсального розуміння людини, однак позитивні сторони реалізації універсальних норм розкриються лише у разі поглибленого дослідження філософської концепції прав людини, та за умов формування відповіді на вічний виклик історії, пов'язаний з відстоюванням таких цінностей, як право вільний розвиток, свобода переміщення, право на особисту думку. Дослідники товариств намагаються знайти розумний баланс між свободою та соціальною справедливістю, свободою та державним регулюванням – ідея природних прав людини у цьому балансі відіграє провідну роль. Розвиток інституту адвокатури підвищив роль адвоката у реалізації прав та свобод громадянина під час воєнного стану та забезпечив доступ населення до правосуддя. Влада, зі свого боку, визначаючи права та свободи людини та громадянина, передбачає можливість їх обмеження, встановлюючи досить жорсткі правила, реалізацію яких забезпечує законодавець із безпосередньою участю органу конституційної юстиції.

Список використаних джерел

1. Журавльов А.С., Комаровський М.Д., Трунов М.В. Актуальні питання обмеження прав людини під час воєнного періоду. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 102–107
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. №4. С. 95-99.
3. Мельник Р.І., Чубко Т.П. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. № 1. С. 125–134.
4. Остапенко Л., Шандрук А., Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану, Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки” № 2 (38), 2023, <http://doi.org/10.23939/law2023.38.176>
5. Денисовський М. Сівіцька Г., Професійна етика адвоката, Галицькі студії, Юридичні науки 2, 2023, DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-2-3
6. Правила адвокатської етики / З'їзд адвокатів України від 09.06.2017 р. Дата оновлення: 15.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17>
7. Адвокатські свідоцтва друкуватимуть ради адвокатів регіонів. Газета «Закон і Бізнес» від 18.03.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/150924.html>.
8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
9. Про юрисдикційні імунітети держав та їх власності: Конвенція ООН від 02.12.2004 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/>
10. Європейська конвенція про імунітет держав : Протокол, Конвенція від 16.05.1972 р. № ETS 074 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU72014>
11. Заборовський В.В., Орлова О.С., Манзюк В.В. Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану, Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2022, DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.50>
12. Бандурка С., Спільна діяльність адвокатури і громадськості в захисті прав і свобод людини, «Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика» № 2(10) 2024, с.68-75, DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-12>

13. Колесник Г., Чому не буває військових-адвокатів, сайт "Національна Асоціація Адвокатів України", 2024, <https://unba.org.ua/publications/print/8692-chomu-ne-buvaе-vijs-kovih-advokativ.html>
14. Сокурєнко В. В., Права людини як фундаментальна цінність, Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. – 216 с. С. 7-10.
15. Калинюк С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект, дис.. к.юр.н. Ужгород 2015, <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/8485> .
16. Войтинський, Д. А. Запровадження комендантської години як різновид обмежень прав людини під час дії воєнного стану. Академічні візії, (34). 2024, вилучено із <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1317>
17. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, Науковий юридичний журнал «ПРАВОВІ НОВЕЛИ» № 17/2022, с. 101-107, DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14>
18. Огерук І., Комендантська година: що це таке та яка відповідальність за її порушення, 2023, <https://ukd.edu.ua/news/navchannya/komendantska-hodyna-shcho-tse-take-ta-yaka-vidpovidalnist-za-yiyi-porushennya>
19. Лебедева М., Як відрізнити евакуацію від насильницького переміщення або депортації. 2022, Центр прав людини ZMINA, <https://zmina.info/instructions/yak-vidriznyty-evakuacziyu-vid-nasylnyckogo-peremishhennya-abo-deportacziyi-rozyasnennya-yurystky/>